

УДК 82.0:008(=411.21):008(460)"04/14"

АРАБО-МУСУЛЬМАНСЬКА КУЛЬТУРА У КОНТЕКСТІ ІСПАНСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Галина Рубанова

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000,
e-mail: svitlit@franko.lviv.ua*

Розглянуто особливо актуальну сьогодні проблему впливу арабо-мусульманської культури на культуру середньовічної Іспанії. Попри вороже протиборство вказано на налаштування тоді позитивного діалогу та обміну досвідом, необхідних за умов співіснування на одній території різних народів. Незважаючи на релігійні розбіжності, відзначено процес асиміляції народів, який спричинився до появи нової оригінальної культури.

Ключові слова: арабо-мусульманська культура, Середньовіччя в Іспанії, іслам, Захід/Схід.

Читаючи курс іспанської літератури багато років, я зацікавилася проблемою ісламо-грецького впливу на територію країн Середньоморського басейну, зокрема на середньовічну Іспанію та Сицилію. У вітчизняному літературознавстві цю проблему майже не розглянено. До того ж в західній культурології останнім часом вплив ісламу на Європу є однією із найпомітніших та найактуальніших тем.

Піренейський півострів, його також називають Іберійський, довго залишався “terra incognita”. Тут жили племена іберів, впродовж віків сюди переселялися різні племена та народності. Декілька століть півострів був частиною Римської імперії (значення цієї цивілізації неможливо переоцінити).

Фактично, Середньовічна Іспанія розчинається із V–VI ст. із вторгненням скандинавських германців – вестготів. Їхні енергійні й освічені королі претендували бути спадкоємцями Риму.

Вестготів, власне, цікавила саме політична концепція – **imperium**. Опираючись на вестготських королів, архієпископ Ісидор Севільський (приблизно 570-636 рр.), який мав прекрасну класичну освіту й спеціалізацію у галузі права, розробив свою систему творення держави з ортодоксальною католицькою основою як гарантом порядку та захисту місцевого населення на реальній географічній території (тобто на цілому півострові). Він назвав цю державу “Іспанія”. Етимологія цієї назви не однозначна, Ісидор Севільський вважав, що Іспанію греки називали “Тесперіон” (від грецького – “вечірня зірка”), тобто зіркою, яка вказує шлях до Бога. Іспанія – “щаслива мати правителів і народів”, – писав він. 2 січня 1492 р. християни урочисто тріумфували в єдиній незалежній католицькій Іспанії. Проте цю ще слабку політичну структуру серйозно дезорганізувало вторгнення арабів.

На початку VII ст. невеликий загін арабів на швидких конях силою зброї, а ще більшою мірою погрозами, які лякали не менше, захопив майже всю територію півострова. Вільною залишилася лише невелика Астурія на Півночі. Християни втікали туди. На допомогу біженцям прийшли сусіди – франки, які до кінця VIII ст. зупинили арабську експансію і так не допустили вторгнення арабів в Європу.

Упродовж дев'яти століть півострів пережив періоди насилля, фанатизму, голоду, кривавих воєн і між арабськими правителями, і з місцевим населенням.

Арабські правителі успадкували від римлян систему оподаткування, але податок платили тільки дорослі чоловіки за те, що вони не мусульмани. Збереглася й работоргівля: йшли війни й полонених – і християн, і мусульман

– продавали в рабство. Та поступово із часом почав налагоджуватися обмін позитивною інформацією, досвідом. Такий діалог був необхідний в умовах співіснування різних народів. Взагалі арабська влада дозволяла населенню зберігати власну релігію, мову, свята, мати свої школи, суддів. Поряд із мечетями будували церкви та синагоги.

Треба зазначити, що саме у період Середньовіччя в Іспанії було три основних групи населення: християни, євреї, мусульмани, які керувалися законами своєї релігії. Кожна група вірила в істинність свого Бога і в цьому вони були непримиренні. Якщо у наш час релігійні принципи ототожнюються із культурою, то у Середньовіччі релігія була еквівалентом закону. Люди жили за законами Магомета, єврейськими та християнськими законами.

Якщо Біблію створювали майже 1 400 років, буддизм – декілька століть, то іслам утвердився впродовж десятиліть.

На початку VII ст. Південь Аравії переживав у протиборстві із ворожою Персією глибоку політичну та економічну кризу. Врятувала арабів нова релігія, яка отримала назву іслам (з арабського – покірливість, присвячення себе Богові). Іслам (магометанство) наслідував ідею єдинобожжя. Бог – Аллах, Магомет – його пророк на Землі. Він, як і Христос, – реальна історична особа, його вислови зібрані в Корані – Священній книзі мусульман. Коран – перша пам'ятка арабської писемності. Біблія, перекладена іншими мовами, залишається Біблією. Коран не може бути перекладеним, бо переклад перестає бути Священною книгою. Той, хто приймав іслам, мав знати арабську мову. Арабська мова стала необхідною для спілкування, що сприяло арабізації Іспанії. Незважаючи на це, впродовж століть відбувався поступовий процес асиміляції усіх народів, які населяли півострів, – процес формування єдиного національного суспільства, єдиної культури.

Важливим й актуальним є також той факт, що присутність арабів на півострові розбудила самосвідомість місцевого населення, розуміння того, що вони належать до Заходу, а не Сходу. Іспанці почали усвідомлювати себе європейським народом із власними традиціями та цінностями.

Місцеві християни на чолі із Кастилією почали відвоювати свою територію (термін Реконкіста з'явився значно пізніше). Внаслідок успішної боротьби вже в XI ст. християни та араби поділили півострів на дві рівні частини. Столицею Аль-Андалузії, так називалася частина Іспанії, де домінувало арабське населення, стало велике місто Кордово (з арабської – “обитель наук”). Уже в X ст. у палаці халіфа існувала велика бібліотека – понад чотириста тисяч примірників. Віддавна араби вели бібліографічний пошук. У Кордові перебував великий штат науковців, перекладачів, які вже латиною

(мовою науки) перекладали математику, астрономію, хімію, медицину. Араба Авіцену (918–1037 рр.) вважали найавторитетнішим лікарем в Європі. Населення було письменним – навіть селяни та ремісники вміли читати та писати.

Спочатку робилися переклади з математики та астрономії, наступною стала медицина. Увагу арабів привернули логіка, філософія, географія. Морські карти арабів були набагато точніші, ніж в європейців. Тривалий час середньовічна Європа ознайомлювалася із грецькою античною культурою через арабське посередництво.

Розглядаючи проблему античної Греції та культури Європи, не можна не згадати про Олександра Македонського, який завоював величезну територію (аж до Китаю, Індії, Закавказзя). Людина глобального мислення, він мріяв про злиття всіх народів Заходу та Сходу, називаючи їх своїми родичами. Олександр заохочував своїх командирів, які із презирством ставилися до “варварів”, одружуватися з азійцями-аристократами, щоби мати спільних “законних дітей” уже західно-східного світосприйняття, які володіли грецькою та арабською мовами. Ці нові покоління прямували на територію, де були греко-арабські гарнізони, і впливали на ідеологію та культуру місцевого, часто ворожого, населення.

Важливе значення для європейської культури мала доба Еллінізму. Одним із центрів арабської культури в Єгипті стала Александрія. Наявність великих мас рабів, які виробляли значні матеріальні цінності, сприяла тому, що в руках влади сконцентрувалися величезні багатства. Еллінські монархи були покровителями видатних вчених, письменників, філософів. Чудова архітектура Александрії була доповнена величезним Музейоном (“оселею муз”) з великою колекцією картин і скульптур.

Особливу цінність становила перша в історії держави бібліотека грецьких рукописів, що за різними джерелами налічувала від шістсот до мільйона примірників. Бібліотеку обслуговував великий колектив вчених, які вели кропітку роботу над зібраними рукописами, вивчали їх, описували, коментували. Отже, можна стверджувати, що у III ст. до н.е. зародилася наука “філологія”. В Александрії, Багдаді та в інших центрах ісламської культури дбали про шкільну освіту та різні навчальні заклади. У X ст. у Багдаді існувала академія – фактично, університет (університети з’явилися в Європі значно пізніше).

Не без впливу арабської культури Іспанія впродовж трьох століть (XI–XII–XIII) стала найбагатшою в Європі густо заселеною країною, якою захоплювалися іноземні послани та чисельні мандрівники. Можна сказати, що тогочасна Європа поступалася Іспанії. В іспанські університети приїжджали вчитися з Англії, Франції, Німеччини. Що приваблювало їх? Європейські гуманісти, незаслужено перекреслюючи Середньовіччя і створюючи свою ідеологію, опирались на античність, але знання про грецьку античність вони отримали безпосередньо, а опосередковано, завдяки арабам. Показово, що тільки в XII–XIII ст. нашої ери європейці отримали інформацію про геніального грецького вченого-енциклопедиста Аристотеля, автора ста п’ятдесяти наукових праць із точних, природознавчих, гуманітарних наук. На жаль, збереглося тільки п’ятдесят, і серед них – частина “Поетики”.

Внаслідок хрестових походів (1096–1270 рр.) арабський Схід зазнав усіх страхів іноземної навали. Голодних хрестоносців (у Середньовічній Європі не вистачало їжі, лише в XII ст. європейці призвичаїлися до бобів – білків, що вплинули навіть на

демографію) привабили дешеві продукти й комфортне життя, вразив теплий клімат. Завдяки контактам зі Сходом, європейці познайомилися із абсолютно новими для них культурами – рисом, гречкою, цитрусовими, цукром, тощо. В Європі з'явилося оливкове дерево, шовковиця, виноградна лоза, цукрова тростина; араби навчили європейців нових методів оброблення металів, системи зрошення земель, ювелірного мистецтва, виробництва тканин, виготовлення паперу (давно уже відомого у Китаї) тощо. Араби дбали про своє здоров'я, гігієну, красу, зовнішню привабливість. Схід здавна був обізнаний із лікувальними рослинами, оливами, славився своєю парфумерією (парфуми, дезодоранти, ароматичні речовини) та косметикою.

Тому справедливо пишуть про те, що внаслідок хрестових походів в Європі відбулася “культурна революція” навіть у галузі гігієни. З'явилися лазні з гарячою водою, ванни, басейни. Середньовічна Європа дбала про душу, а не про тіло. Наприклад, в ордені тамплієрів дозволяли митися та змінювати одяг чотири–п'ять разів на рік. І ще один майже анекдотичний приклад: германці готували вечерю у такий спосіб: зранку германець кидав на сідло коня кусень м'яса і в своєму шкіряному одязі сідав на нього. Після переходу у двадцять кілометрів смачна відбивна була готова (і зараз вважають, що м'ясо температури тіла не втрачає так багато своїх корисних властивостей).

У середньовічній Європі майже тисячу років під забороною було слово “кохання” – жінок вважали грішними істотами, а то й відьмами. Слово “любов” – це звернення до Діви Марії. Дослідники вважають, що під впливом арабської лірики, яка з романтичною повагою оспівувала природні почуття, у Провансі зародилася лицарська лірика з її культом “Прекрасної Дами”. Цікаво, що у 1963 р. папа Римський офіційно визнав, що араби вшановували пам'ять Діви Марії, Матері Христа.

У кожному аспекті іспанської культури та ментальності, чи йдеться про історію, державу, суспільно-політичну організацію, економіку, релігію, мову та літературу, приватне життя, дозвілля, здоров'я, гігієну, красу, сексуальність, помітний слід ісламської присутності. Особливо унаочнено це у монументальному зодстві та архітектурі.

Іспанська архітектура є переконливим доказом злиття традицій різних народів Іспанії. У християнських храмах, єврейських синагогах, мечетях, суспільних і приватних будівлях відображено стиль, який отримав назву “мудехар”. Прийоми готики, архітектури Ренесансу, романський стиль поєднано в ньому з рисами мавританського мистецтва, із його пристрасною до яскравих барвистих кольорів, складними мозаїчними розписами, срібними та золотими прикрасами.

Іберійський півострів – регіон, де спільне проживання різних народів завдяки безпосередньому сприйняттю кожним народом тенденцій, які інколи взаємовиключали одна одну, дало унікальну модель цивілізації.

Один польський мандрівник уже наприкінці XV ст. (1484 року) писав, що у всіх регіонах Португалії та Іспанії “будівлі і люди схожі один на одного і різниця між сарацинами та християнами помітна лише у питаннях релігії”.

Сучасний іспанець усвідомлює себе вільним і незалежним, із високим почуттям честі й гідності, схильним до яскравої оптимістичної життєвої багатогранності, він впевнений, що його життя, доля залежать від Бога та його самого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Альтамира-и-Кревеа Рафаель*. История средневековой Испании / Альтамира-и-Кревеа Рафаель. – СПб : Евразия, 2003. – 608 с.
2. *Фильштинский И. М.* Арабская литература в Испании (андалусская литература) VIII–XIII вв. / Фильштинский И. М. // История всемирной литературы : в 8 т. Т. 2 / АН СССР; Институт мировой литературы имени А. М. Горького. – М. : Наука, 1984. – С. 240–248.

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2011

Прийнята до друку 02.11.2011

ARAC-MUSLIM CULTURE IN THE CONTEXT OF SPANISH MEDIEVAL ERA

Halyna Rubanova

*The Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: svitlit@franko.lviv.ua*

The article deals with a specially topical problem of Arab-Muslim culture influence upon medieval Spanish culture viewed via modern perspective. Despite the hostile confrontation of the time it is important to note the customizing of positive dialogue and exchange of experience required by the conditions of different nations' coexistence in the same area. In spite of existing of religious differences, we have to stress the process of assimilation of the people who contributed to the emergence of a new original culture.

Key words: Arab-Muslim culture, Medieval era in Spain, Islam, West/East.

АРАБО-МУСУЛЬМАНСКАЯ КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТЕ ИСПАНСКОГО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ

Галина Рубанова

*Львовский национальный университет им. Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов 79000,
e-mail: svitlit@franko.lviv.ua*

Рассмотрено особенно актуальная сегодня проблема **арабо-мусульманского влияния** на культуру средневековой Испании. На ряду с вражеским противоборством указано на налаживание тогда положительного диалога и обмена опытом, необходимых при условии сосуществования различных народов на одной территории. Не смотря на религиозные разногласия, внимание обращено на процесс ассимиляции народов, который привёл к появлению новой оригинальной культуры.

Ключевые слова: арабо-мусульманская культура, Средневековье в Испании, ислам, Восток/Запад.